

نقش سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی در رعایت حقوق بشر دوستانه؛ جنگ سوریه

منصور ثابت مقدم، حسین اسماعیل نسب

امروزه دیگر به مانند گذشته روابط کشورها در سطح جهانی متاثر صرف از روابط متقابل از یکدیگر نیست و برخی از نهادهای غیردولتی نیز به دلیل دامنه فعالیت و صلاحیت‌شان دارای وظایف و کارکردهای مهمی هستند که از آن جمله می‌توان به کمیته بین‌المللی صلیب سرخ و کمیته عفو بین‌الملل اشاره کرد. این سازمان‌های غیردولتی که از زمان آغاز فعالیت‌شان در سطح جهانی مدت مدیدی می‌گذرد، تا کنون توانسته‌اند در بسیاری از جنگ‌های داخلی و بین‌المللی، به خوبی نقش‌آفرینی کنند و موجبات رعایت حقوق بشر دوستانه را در جریان جنگ‌ها به وجود آورند و طرفین را به رعایت حقوق بشر دوستانه پایبند کنند. از جمله جنگ‌های فرسایشی و به ظاهر داخلی که اکنون در منطقه خاورمیانه در حال رخ دادن است، جنگ سوریه می‌باشد. در این پژوهش، نقش عملی سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی در جنگ‌هایی که در سطح جهان اتفاق می‌افتد، با مطالعه موردی سوریه، مورد بررسی قرار می‌گیرد و از این راه اقدامات سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی در زمان جنگ در رابطه با آتش‌بس، منع استفاده از سلاح‌های کشتار جمعی، آوارگان، زندانیان و مواردی از این دست مورد ارزیابی و نقد قرار می‌گیرد. در واقع، این نکته مورد توجه قرار خواهد گرفت که این سازمان‌ها چگونه با اقدامات خود زمینه‌های توسعه و رعایت حقوق بشر دوستانه را فراهم می‌آورند. عدم شناسایی دقیق نقش و کارکرد این سازمان‌ها، می‌تواند موجبات عدم آشنایی با کارکرد مهم آنها را در سطوح داخلی و بین‌المللی در قرن بیست‌ویکم را فراهم آورد. قرنی که بیش از گذشته، جهان به نقش‌آفرینی آنها - به دلیل ناکارآمدی سازمان‌های بین‌المللی دولتی در بسیاری از زمینه‌ها - به دلیل اختلافات سیاسی - نیازمند است

کلید واژگان: سوریه، سازمان‌های بین‌المللی غیر دولتی، حقوق بشر دوستانه، جنگ.

نقش سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی در رعایت حقوق بشردوستانه؛ جنگ سوریه

منصور ثابت مقدم*

حسین اسماعیل‌نسب**

مقدمه

در صورت جدی گرفته نشدن خطرات ناشی از نقض شدن حقوق بشردوستانه در جریان جنگ‌های داخلی و بین‌المللی در قرن بیست و یکم، می‌توان به آسانی شاهد عدم اجرای فاجعه‌آمیز قواعد و حقوق حاکم بر جنگ‌ها و عدم رعایت شدن حقوق بشردوستانه در آینده بود. زیرا اگرچه جنگ و جنگیدن در برخی موارد، نوعی ارزش محسوب می‌شود، اما باید مراقب بود تا صلح و امنیت بین‌المللی و حقوق بشر نیز در پی آن نقض نشود. در غیر این

* دکتر منصور ثابت مقدم استادیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد چالوس، دانشکده حقوق و علوم سیاسی است (hossein.esmaeilnasab@gmail.com).

** حسین اسماعیل‌نسب کارشناسی ارشد حقوق بین‌الملل، دانشگاه آزاد اسلامی واحد چالوس و مدرس دانشگاه است.

تاریخ دریافت: ۱۳۹۲/۷/۲۵
تاریخ پذیرش: ۱۳۹۲/۱۰/۲۰
فصلنامه مطالعات بین‌المللی (ISJ)، سال دهم، شماره ۴، بهار ۱۳۹۳، صص ۶۹-۵۱.

صورت، به تدریج، عدم رعایت آن تبدیل به نوعی رویه در سطح جهانی خواهد شد.^۱ از آنجا که دیگر مانند گذشته تنها نیروهای نظامی و عده‌ای خاص نیستند که از جنگ صدمه دیده و متضرر می‌شوند و به دلیل گستردگی جمعیت و گره خوردن منافع کشورها با یکدیگر، مواردی همچون محیط زیست، زنان، کودکان، آوارگان، پناهندگان و... نیز متأثر از جنگ‌ها و درگیری‌ها خواهند بود، در نتیجه، موجبات نقض گسترده قواعد و مقررات بین‌المللی فراهم خواهد شد. کما اینکه این موضوع به صورت مشهود در خصوص جنگ سوریه قابل رویت است. گواه آن که، تا کنون نزدیک به ۷۰ هزار نفر در جریان جنگ در این کشور جان باخته‌اند^۲ و بیش از ۴ میلیون آواره در طی ۲ سال اخیر به کشورهای دیگر پناهنده شده‌اند^۳ که دارای کمترین امکانات زندگی هستند. محیط زیست این کشور نیز به شدت تخریب شده است و در جریان جنگ، از سلاح‌های شیمیایی برخلاف کنوانسیون بین‌المللی ۱۹۸۴ درباره منع بکارگیری سلاح‌های شیمیایی، استفاده شده است. در اینجا است که به دلیل به بن‌بست رسیدن سازمان‌های بین‌المللی دولتی مهمی همچون سازمان ملل^۴ و دیوان کیفری بین‌المللی^۵ در شناسایی و به مجازات رسانیدن عاملان و متخلفان اصلی نقض حقوق بشردوستانه در جریان این جنگ، نقش سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی^۶ همچون کمیته بین‌المللی صلیب سرخ^۷ و کمیساریای عالی پناهندگان و... بیش از پیش مشهود می‌شود و با اقدامات آنها، رعایت شدن حقوق بشردوستانه رنگ و بوی دیگری به خود می‌گیرد. با توجه به موضوعات یاد شده، پرسش آن است که تا کنون سازمان‌های غیردولتی در راستای رعایت حقوق بشردوستانه در جریان جنگ سوریه در زمینه‌های گوناگون چه نقشی داشته‌اند؟ و چه فعالیت‌هایی را باید انجام دهند؟ در این راستا، سعی داریم تا در این پژوهش به بررسی دقیق این موضوع بپردازیم. در این مطالعه تلاش خواهد شد تا موضوع به شیوه تحلیلی و توصیفی مورد ارزیابی قرار بگیرد. در واقع، در اینجا تلاش خواهد شد تا نقش سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی دخیل در امر حقوق بشردوستانه در عمل مورد ارزیابی قرار گیرد تا روشن شود که آیا همچنان که این سازمان‌ها در توسعه و تحول حقوق بشردوستانه نقشی انکارنشده‌ای داشته‌اند، در رعایت و اجرای آن نیز نقشی دارند یا خیر؟

۱. کلیات

۱-۱. تاریخچه سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی

با توجه به تعریف سازمان‌های غیردولتی مبنی بر اینکه هر سازمانی که تحت نظارت و تأمین دولت قرار ندارد، غیردولتی خواهد بود، این امکان به ما داده می‌شود که تمامی تشکل‌های خیریه، امدادسانی، تجاری، بازرگانی، فرهنگی، سیاسی، ورزشی و... که تحت نظارت و تأمین دولت قرار ندارند را در این تعریف جای دهیم. از این رو، از همان هنگام که انسان‌ها اهمیت کار دسته‌جمعی با هدفی معین و با سوددهی متناسب با اعضا را درک نمودند، هسته اولیه سازمان‌های غیردولتی شکل گرفت.^۸

در نمونه‌های اسلامی، شاید بتوان پیمان جوانمردان که در آن تعدادی از جوانان مکه و همچنین پیامبر اکرم (ص) جهت احقاق حق ستم‌دیدگان و افراد غریب، تشکل زیبایی را به وجود آوردند را از شاخص‌ترین نمونه‌های یک تشکل غیردولتی با هدف خیرخواهانه و انسان‌دوستانه به شمار آورد. با این وجود، مشخص است که با این تعریف موسع نمی‌توان حد تاریخی مشخصی را برای زمان تشکیل سازمان‌های غیردولتی بیان نمود. اما ایجاد سازمان‌های غیردولتی با مفهوم امروزی غالباً به قرن نوزدهم باز می‌گردد.^۹

در ریشه‌یابی روند تشکیل این سازمان‌ها، می‌توان به عواملی همچون انقلاب صنعتی قرن هجدهم^{۱۰} و تأثیرات اقتصادی و به ویژه اجتماعی آن در ارتباط با حقوق کارگران، رابطه آنها با کارفرماها از یک سو و رشد مفاهیم دموکراتیک و همچنین حقوق بشری پس از انقلاب‌های فرانسه و آمریکا از سوی دیگر اشاره کرد. با این وجود، رشد سازمان‌های غیردولتی از لحاظ کمی و کیفی پس از جنگ جهانی دوم و به هنگام تشکیل سازمان ملل و ارگان‌های تابعه آن شتابی دوچندان یافته است. در همین ارتباط، برخی فعالیت‌های سازمان‌های غیردولتی در جامعه ملل نیز از موارد مثال‌زدنی بوده است. انجمن ضد بردگی که از قدیمی‌ترین سازمان‌های غیردولتی در زمینه مبارزه با بردگی است، نقش بسیار مهمی در کنگره وین بازی کرد.^{۱۱} سازمان یاد شده در دوران جامعه ملل نیز نقش حساسی را در شکل‌دهی و تصویب کنوانسیون امحاء بردگی^{۱۲} بر عهده داشت. همین سازمان، در سال ۱۹۵۶ در روند تصویب کنوانسیون تکمیلی امحاء بردگی، تجارت برده و نهادها و اعمال مشابه بردگی، نقشی کلیدی را ایفا کرد.

در کنفرانس صلح پاریس نیز که پس از جنگ جهانی دوم تشکیل گردید، مذاکرات انجام

گرفته توسط سازمان‌های غیردولتی، فاکتورهای مهمی در روند شکل‌گیری و ایجاد سازمان بین‌المللی کار (ILO) و سیستم معاهدات تحمیل شده بر کشورها جهت حفظ اقلیت‌های ملی خویش به شمار می‌آید. پس از جنگ کریمه، فعالیت‌های کمیته هنری دونانت بود که نهایتاً منجر به ایجاد کمیته بین‌المللی صلیب سرخ - از منظری مهم‌ترین سازمان غیردولتی در زمان حاضر، گردید.^{۱۳} در هر حال، رشد سازمان‌های غیردولتی به مفهوم امروزی در سه دهه اخیر از شتاب بی‌سابقه‌ای برخوردار گردیده است. به طوری که بر اساس آمار منتشره توسط اتحادیه انجمن‌های بین‌المللی، در حال حاضر، بیش از ۱۰۰۰۰ سازمان بین‌المللی وجود دارد که تنها حدود چند صدتایی از آنان بین‌الدولی هستند و بقیه غیردولتی می‌باشند. در خصوص جایگاه و اهمیت سازمان‌های غیردولتی غیرانتفاعی کافی است یادآوری گردد که در سال‌های قبل از دهه ۵۰ میلادی، تنها ۴۵ سازمان غیردولتی مقام مشورتی نزد سازمان ملل متحد داشتند، اما در حال حاضر، بیش از ۲۷۰۰ سازمان دارای مقام مشورتی نزد شورای اقتصادی و اجتماعی بوده و حدود ۴۰۰ سازمان غیردولتی نیز دارای مقام مشورتی نزد کمیسیون توسعه پایدار سازمان ملل می‌باشند.^{۱۴}

۲-۱. جایگاه سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی در جهان

در ابتدا باید این نکته را خاطر نشان ساخت که جایگاه سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی در سطح ملی و بین‌المللی تا حد نسبتاً زیادی متفاوت است. هنگامی که یک سازمان بین‌المللی غیردولتی از اتباع چندین کشور و یا از اتحادیه‌هایی که هر یک ملیت خاص را دارند تشکیل می‌گردد، در واقع، حقوق این سازمان‌ها در حقوق داخلی کشورهای متبوع با اشکالات فراوانی روبرو می‌شود که راه حل آنها را باید در نظام حقوقی آن کشورها جستجو کرد، زیرا در حقوق داخلی کشورها کمتر تأثیرگذار هستند. برخی از حقوق‌دانان با تشبیه آثار ناشی از عملکرد سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی با آثار ناشی از کار سازمان‌های دولتی، برای این دسته از سازمان‌ها قایل به شخصیت حقوقی بین‌المللی می‌باشند. به طوری که به نظر این دسته از حقوق‌دانان فرد و سازمان غیردولتی به عنوان تابعان حقوق بین‌الملل شناخته شده‌اند و این خلاف واقع است که پویایی عمل آنها را منکر شویم. از این رو، می‌توان گفت که با استناد به این که فرد دارای شخصیت حقوقی بین‌المللی است، سازمان‌های غیردولتی نیز که متشکل از افراد می‌باشند، در سطح داخلی کشورها دارای شخصیت بین‌المللی می‌باشند.^{۱۵}

وضعیت حقوقی سازمان‌های غیردولتی در سطح بین‌الملل نیز شبیه حقوق داخلی کشورها

می‌باشد. نظریات و دیدگاه‌های متعددی در این رابطه وجود دارند. بعضی از آنها، سازمان‌های غیردولتی را از جمله سازمان‌هایی می‌دانند که در زمره موضوعات *یا تابعان منفعل*^{۱۶} حقوق بین‌الملل قرار می‌گیرند که مطابق حقوق بین‌الملل موضوع حق و تکلیف قرار می‌گیرند. برخی دیگر، این سازمان‌ها را نه تنها شایسته حق و تکلیف می‌دانند، بلکه پا را فراتر نهاده و حتی معتقدند که در آینده، حتی این سازمان‌ها می‌توانند در وضع و ایجاد قواعد حقوق بین‌الملل موثر بوده و مشارکت داشته باشند. یعنی برخلاف شرکت‌های چند ملیتی که فقط جزء تابعان منفعل می‌باشند. از سوی دیگر، شخصیت بین‌المللی سازمان‌های غیردولتی توسط برخی سازمان‌های دولتی و برخی سازمان‌های بین‌المللی و به ویژه سازمان ملل، طبق ماده ۷۱ منشور و به ویژه قطعنامه (XLIV) ۱۲۹۶ مورخ ۲۳ مه ۱۹۶۸ شورای اقتصادی و اجتماعی، به صورت رسمی پذیرفته شده است. به طوری که این شورا با تقسیم‌بندی سازمان‌های غیردولتی به سه نوع مقام مشورتی، در مواقع لزوم از نظرات مشورتی آنها به صورت کتبی و شفاهی استفاده می‌کند.^{۱۷} اساسنامه دیوان بین‌المللی دادگستری نیز مقرر می‌دارد^{۱۸} که درخواست رای مشورتی از سازمان‌های بین‌المللی، اعم از دولتی و غیردولتی، در صورتی که دیوان صلاحیت آن سازمان را در زمینه تهیه گزارش و دادن اطلاعات لازم به دیوان تایید کند، می‌تواند آن را طرف مشورت این دیوان قرار دهد. به هر حال، با توجه به نظرات و دیدگاه‌های گوناگونی که در زمینه رد یا قبول شخصیت بین‌المللی سازمان‌های غیردولتی توسط علمای حقوق بین‌الملل ارائه شده، نمی‌توان ادعا نمود که تمام این سازمان‌ها برخوردار از شخصیت حقوقی بین‌المللی هستند، بلکه فقط با توجه به عملکرد و فعالیت‌های بشردوستانه برخی از این سازمان‌ها، علمای حقوق بین‌الملل برای این دسته از سازمان‌ها (نظیر سازمان صلیب سرخ جهانی) قایل به اعطای شخصیت حقوقی بین‌المللی می‌باشند.

در خصوص نوع و کارکرد سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی نیز دیدگاه‌های مثبت و منفی‌ای نسبت به نقش و جایگاه آنها وجود دارد. مثبت‌اندیشان که به سازمان‌های غیردولتی مثبت و یا خوش‌بین‌اند، نقش‌های متفاوتی را برای آنها برمی‌شمارند. ایشان از جمله نقش آنها در جامعه مدنی، مشارکت افراد، توسعه انسانی پایدار و کمک به ایجاد دولت حداقلی را بیشتر مورد توجه قرار می‌دهند.^{۱۹} این مطلب که در قالب سازمان‌های غیردولتی، می‌توان به نتایج درخور توجهی در تقویت مشارکت، پر کردن فاصله بین مردم و دولت و به توسعه پایدار و استقرار جامعه‌ای کارا و پویا دست یافت نیز امری آشکار و بدیهی است. در جهان معاصر،

سازمان‌های غیردولتی با انگیزه‌های قوی و به طور خودجوش و معتمد به انجام اموری می‌پردازند که گاه دولت‌ها از پرداختن به آن وامانده‌اند و آنها به دلیل مزیت‌هایی نظیر عدم وجود محدودیت در موضوع فعالیت و پایداری به اصول خود، امکان وارد کردن فشار به دولت‌ها و داشتن تخصص بیشتر در زمینه‌های مختلف و از سوی دیگر، تنوع کمتر اعضا نسبت به دولت‌ها برتری نسبی دارند.^{۲۰} سازمان‌های غیردولتی در سازماندهی مشارکت افراد مختلف اجتماعی نقش اساسی دارند. مفهوم مشارکت، به ویژه برای کشورهای در حال توسعه حائز اهمیت است. از این نظر که دولت‌های این جوامع، نمی‌توانند بدون مشارکت و بهره‌گیری از توان افراد اجتماع، به اهداف توسعه‌ای خود دست یابند، نقش سازمان‌های غیردولتی در جلب مشارکت همگانی اهمیت فراوان دارد. مشارکت به طور کلی به معنای نوعی تعهد و تقابل مسئولیت فردی و اجتماعی در فرآیندهای سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی است که در زندگی افراد تأثیرگذار است. در این میان، سازمان‌های غیردولتی تبلوری از ایفای نقش مشارکت مردمی در جامعه‌اند.

عملکردهای مثبت این سازمان‌ها در سطوح بین‌المللی نیز چشمگیر است. این سازمان‌ها، به عنوان بستری برای انجام فعالیت‌های بین‌المللی، می‌توانند به مطرح شدن دیدگاه‌ها و منافع مشترک کشورهای مختلف کمک کنند و نیز با برقراری ارتباط مستقیم بین ملت‌ها، کمک بزرگی به صلح جهانی کرده و در نتیجه، در جهت توسعه و برقراری صلح پایدار گام بردارند.^{۲۱} یکی دیگر از نقش‌های سازمان‌های غیردولتی، کم کردن وظایف و مسئولیت‌های دولت و کوچک‌سازی آن می‌باشد. سازمان‌های غیردولتی برخی از وظایف دولت را بر عهده می‌گیرند و همانند مکملی برای دولت‌ها عمل می‌نمایند.^{۲۲}

افزون بر این نقش‌های مثبتی که برای سازمان‌های غیردولتی در نظر گرفته می‌شود، برخی از صاحب‌نظران با نگاهی بدبینانه به حضور سازمان‌های غیردولتی در کشورهای جهان سوم می‌پردازند و به نقش مثبت و سازنده این نوع سازمان‌ها با دیده تردید می‌نگرند. از جمله این که این سازمان‌ها به دلیل ماهیت یا ظاهر غیردولتی و اهداف بشردوستانه آن، مورد توجه رسانه‌های گروهی بوده و از نفوذ قابل توجهی نزد افکار عمومی بسیاری از ملل برخوردار می‌باشند^{۲۳} و این امر سازمان‌های بین‌المللی به ویژه دولت‌های سلطه‌جو را بر آن داشته است تا این سازمان‌ها را به خدمت بگیرند و از آنها به عنوان گروه‌های فشار برای تضعیف کشورهای رقیب و پیشبرد سیاست خارجی و منافع اقتصادی خود سود جویند. مجموعه شرایط و

حمایت دولت‌ها از سازمان‌هایی که منافع آنها را تأمین می‌کنند، نقش رو به تزاید این سازمان‌ها در مجامع بین‌المللی و نیز تأثیر آنها در افکار عمومی، موجب با اهمیت شدن روزافزون این سازمان‌ها شده است و ارزیابی‌ها حکایت از افزایش این اهمیت در روابط بین‌الملل در آینده نیز دارد.^{۲۴} با بررسی اسناد سازمان‌های بین‌المللی، ارگان‌های وابسته به سازمان ملل و پی‌گیری کارکردهای سازمان غیردولتی در بسیاری از کشورها به ویژه در امریکای لاتین، آسیا و اروپا، این شبهه در اذهان مطرح می‌شود که این سازمان‌ها ساخته و پرداخته شرکت‌های چند ملیتی و غرب بوده و از سوی بازوان مالی و حقوقی و بین‌المللی آنان مانند سازمان ملل، بانک جهانی، صندوق بین‌المللی پول، سازمان جهانی تجارت، اتحادیه اروپا و... پشتیبانی مالی و سیاسی می‌شوند. از همین روی، عده‌ای این سازمان‌ها را دام و ابزاری در جهت منافع اقتصادی-سیاسی نظام سرمایه‌داری علیه کشورهای کم‌توسعه‌افته، به منظور پی‌بردن به اسرار جنگ و یا مخفی نمودن خسارات واقعی جنگ در اثر اقدامات بشردوستانه‌شان به شمار می‌آورند.^{۲۵} اما در این تحقیق سعی می‌شود تا مهم‌ترین سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی دخیل در امر حقوق بشردوستانه را مورد بررسی قرار دهیم تا دیدگاه درست انتخاب شود و چگونگی نقش آفرینی آنها در جریان جنگ سویه مورد ارزیابی قرار بگیرد.

۳-۱. مهم‌ترین سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی مهم و تأثیرگذار بر حقوق بشردوستانه

سازمان‌های غیردولتی که در منشور سازمان ملل متحد نیز مورد توجه قرار گرفته‌اند،^{۲۶} متعدد و دارای اهدافی متفاوت از جمله دفاع و حمایت از آزادی و حقوق بشر و اقدامات انسان‌دوستانه می‌باشند.^{۲۷} برخی از این سازمان‌ها، دارای اهمیت و جایگاه بالایی در سطح بین‌المللی می‌باشند زیرا از چهارچوب کاری و میزان تأثیرگذاری بالایی بر افکار عمومی، کشورها و حتی سایر سازمان‌های دولتی و غیردولتی برخوردارند و حتی سازمان ملل متحد در زمینه‌هایی که نیاز به مشورت در زمینه‌های تخصصی دارد، از وجود آنها بهره می‌برد و مشورت می‌گیرد. از این رو، در راستای بیان مهم‌ترین سازمان‌های بین‌المللی که در جریان جنگ سوریه نیز فعال بوده‌اند و هدف‌شان در بسیاری از موارد به موضع حقوق بشردوستانه نیز نزدیک است، به قرار زیر می‌باشند: ۱. سازمان عفو بین‌الملل؛^{۲۸} ۲. کمیته بین‌المللی صلیب سرخ؛^{۲۹} ۳. کمیسیون بین‌المللی حقوق دانان.^{۳۰}

۲. جایگاه سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی در تحولات جنگ سوریه

۱-۲. نقش سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی در اجرای حقوق بشردوستانه حاکم بر سلاح‌های

هسته‌ای و شیمیایی

هر چند در سراسر تاریخ حقوق بین‌الملل در زمینه محیط زیست به طور پراکنده اقداماتی در جهت یافتن راه چاره‌ای برای آلودگی یا آثار آن اعم از آلودگی‌های دود، صدا، آب و آلودگی‌های شیمیایی صورت گرفت است، اما توجه جهانی به موضوعات بشردوستانه در خصوص این موضوعات امری نسبتاً جدید است که به پایان دهه ۱۹۶۰ می‌رسد.^{۳۱} به ویژه از سال‌های آغازین دهه ۸۰ میلادی و در راستای حملات شیمیایی دولت عراق علیه ایران طی جنگ بین این دو کشور، کنوانسیون‌هایی وضع شدند^{۳۲} تا این عمل را نفی کنند و از حقوق بشردوستانه قابل اعمال بر نظامیان و غیرنظامیان در این باب حمایت نمایند زیرا در اسناد بین‌المللی اینگونه فرض شده بود که حق طرفین مخاصمه مسلحانه در انتخاب روش‌ها و ابزارهای جنگی نامحدود نبوده و به کارگیری تسلیحات در حد معمولی، مجاز است.^{۳۳}

با توجه موضوعات مورد اشاره، موضوعی که در جنگ سوریه مورد توجه می‌باشد، به کار گرفتن سلاح‌های دارای اورانیوم غنی شده با درصد پائین و استفاده مکرر از سلاح‌های شیمیایی است که مورد اعتراض مجامع حقوق بشردوستانه بین‌المللی نیز قرار گرفته است،^{۳۴} زیرا آثار مخربی را بر روی شهروندان و نظامیان و غیرنظامیان این جنگ فرسایشی برجای می‌گذارد و کاملاً برخلاف قواعد جنگ و عهدنامه‌های چهارگانه ژنو می‌باشد. اینجاست که نقش سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی، همچون کمیته بین‌المللی صلیب سرخ، بسیار مهم و حائز اهمیت می‌شود. کمیته بین‌المللی صلیب سرخ، مطابق صلاحیت خود می‌تواند علی‌رغم مخالفت دولت‌های حامی و یا عضو کمیته در خصوص موضوعات مختلفی از جمله به کارگیری سلاح‌های هسته‌ای و شیمیایی، وارد عمل شده و مطابق رویه عملی گذشته خود در سایر جنگ‌ها و مقرراتش، بدون حضور هرگونه شاهدهی با مجنی علیه‌های ناشی از درگیری‌ها و بمباران‌های صورت گرفته در خلال جنگ گفتگو کند و تسهیلات لازم را مطابق وظیفه بشردوستانه‌اش انجام دهد و موجبات افشاگری حقایق را از طریق محکومیت فجایع به وجود آورد.^{۳۵} افزایش این نوع فعالیت از سوی سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی در جریان جنگ، می‌تواند عواقب سیاسی بالایی برای آن کشور متخلف یا نهضت شورشی به دنبال داشته باشد، گزارشات ارائه شده از سوی این سازمان‌ها می‌تواند مورد توجه مجامع بین‌المللی همچون

شورای امنیت قرار گرفته و موجبات مداخله بشردوستانه مطابق فصل هفتم منشور یا صدور قطعنامه و محکوم نمودن و مسئولیت بین‌المللی کشورها و طرفین مقصر درگیر در جنگ و زمینه‌های پیگرد و محاکمه بعدی افراد حقیقی ناقض قواعد حقوق بشردوستانه را در محاکم ملی و بین‌المللی (همچون دیوان کیفری بین‌المللی) را فراهم کند.^{۳۶}

از این رو، در باب به کارگیری سلاح‌های شیمیایی و هسته‌ای در جریان جنگ سوریه و شناسایی این عمل توسط سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی مانند کمیته بین‌المللی صلیب سرخ که وظیفه حمایت از قربانیان جنگی را بر عهده دارد، می‌توان گفت که هر جا یک دولت اقدامی را تجویز نماید یا راهنمایی و فرمان خود را در آن مورد اعمال کند، ممکن است بابت آن اعمال خود مسئول شناخته شود.^{۳۷} پس، می‌توان گفت که چگونگی به کارگرفته شدن سلاح‌های شیمیایی و هسته‌ای غنی شده در جریان جنگ (مصادیق موردی سوریه) باید با قواعد حقوق بشردوستانه و جنگی انطباق داشته باشد و نباید اینگونه باشد که برخلاف حقوق بین‌الملل عرفی و قواعد بین‌المللی همچون کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو رفتار شود و ضروریات و اصول و قواعد بنیادین حقوق بشردوستانه مورد نقض قرار بگیرد.^{۳۸}

با توجه به سیاسی شدن جنگ سوریه (خارج شدن تدریجی این جنگ از مداخله بشردوستانه شورای امنیت مطابق فصل هفتم منشور) و به تصویب رسیدن قطعنامه ۲۱۱۸ این شورا در خصوص خلع سلاح‌های شیمیایی و کشتار جمعی سوریه که در جلسه ۲۷ سپتامبر ۲۰۱۳ (در جلسه ۷۰۳۸) به منظور خلع تدریجی سلاح‌های شیمیایی این کشور برگزار شد،^{۳۹} نقش سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی بسیار حائز اهمیت‌تر از قبل است، زیرا می‌تواند زوایای حقوقی موضوع را به دقت مورد توجه قرار دهند و موجبات شناخت درست و بی‌طرفانه همگان نسبت به موضوع جنگ سوریه را فراهم آورند و درک درستی از به کارگیری سلاح‌های هسته‌ای و شیمیایی توسط طرفین را برای همگان عرضه بدارند و موجبات ارتقای سطح خدمت و کمک‌رسانی به آوارگان این جنگ را که در کشورهای همسایه و در حاشیه مرزهای کشور سوریه با دیگر همسایگانش به سر می‌برند را فراهم آورند و بر خلع سلاح و از بین بردن کامل سلاح‌های کشتار جمعی سوریه نظارتی درست داشته باشند.^{۴۰}

۲-۲. نقش سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی در رابطه با حقوق اسیران جنگی

به طور کلی، قربانیان مستقیم جنگ‌ها دو گروه از افراد هستند، یکی اسیران جنگی و دیگری بیماران و مجروحان جنگی و مصدومین دریایی که در اثر جنگ آواره شده‌اند. لذا مطابق آنچه

از کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو و سایر اسناد حقوق بشردوستانه برداشت می‌شود، یکی از جنبه‌های بارز حقوق بشر در مخاصمات مسلحانه مانند جنگ سوریه، حمایت از اسیران و آوارگان توسط نهادهای صلاحیت‌دار بین‌المللی است. در این باره، چنین نهادهایی می‌توانند اقداماتی همچون دادن اطلاعات به خانواده‌ها، اعلام اسارت آنها به کشور متبوعشان، بهبود شرایط زندگی در اردوگاه‌ها، حفظ و مصون داشتن اموال آنها از تعرض، جلوگیری از اعمال اقدامات تلافی‌جویانه نسبت به اسیران را به انجام رسانده و موجبات رعایت قواعد و مقررات حقوق بشردوستانه را فراهم کنند.^{۴۱}

اینگونه به نظر می‌رسد که سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی همچون سازمان عفو بین‌الملل بتوانند نقش موثری را در این بین در کنار سایر نهادهای بین‌المللی دولتی همچون کمیسیون عالی پناهندگان ملل متحد ایفاء کنند و زمینه‌های رعایت بهتر حقوق بشردوستانه ناظر بر آوارگان و اسیران جنگی سوریه را فراهم آورند. آمارها حاکی از آن است که تعداد زیادی از افراد نظامی و غیرنظامی در بازداشت و تحت شکنجه نیروهای شبه نظامی شورشی در سوریه قرار دارند که از کمترین امکانات رفاهی نیز برخوردار نمی‌باشند. این امر خلاف قواعد و اسناد حقوق بین‌الملل می‌باشد.^{۴۲} این در حالی است که نه تنها مطابق اسناد حقوق بین‌الملل بشر و بشردوستانه جرم است و خلاف هنجارهای بشردوستانه است، بلکه از مصادیق بارز جنایت علیه بشریت و جنایت جنگی به شمار می‌رود چون نه تنها نسبت به دختران و زنان به اسارت گرفته شده از سوی شورشیان تعرض جنسی صورت می‌گیرد که از مصادیق کامل فحشا و تجاوز می‌باشد و نقض کننده حقوق بشر است، بلکه با رفتار نامناسب علیه آنان که نقض کننده قواعد حقوق جنگ است، جنایت جنگی نیز محقق می‌شود.^{۴۳}

سوالی که ممکن است در اینجا مطرح شود آن است که؛ با توجه به این که مقررات حقوق بشردوستانه ناظر بر اسیران جنگی در مخاصمات بین‌المللی قابل تسری به مخاصمات مسلحانه داخلی و غیربین‌المللی نیست،^{۴۴} چه باید کرد و آیا باید شاهد نقض حقوق اسیران جنگ داخلی سوریه از سوی متخاصمین بود؟ در پاسخ می‌توان بیان داشت که اگرچه موضوع بیان شده صحیح است، اما با این حال باید ماده ۳ مشترک در چهارکنوانسیون ۱۹۴۹ ژنو که حداقل رفتار انسانی را در مورد اشخاصی که به دلیل بیماری، مجروح بودن، بازداشت و یا هر دلیل دیگر در اسارت و یا آوارگی به سر می‌برند مقرر می‌دارد، رعایت شود. از این رو، برای پایبند نمودن طرفین متخاصم در سوریه، نقش سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی همچون سازمان

عفو بین‌الملل بسیار مشهود است زیرا می‌توانند نقش رایزن را بین دو طرف ایفاء کند و موجبات تبادل اسرا و مصون شدن آنها از تعرض و قتل عام آنها را فراهم آورد. درباره آواررگان جنگ سوریه که به کشورهای منطقه مهاجرت کرده‌اند نیز می‌توان گفت که نقش کمیته بین‌المللی صلیب سرخ در اسکان و شناسایی دقیق و نیز چگونگی ارایه خدمات و رساندن کمک‌های بشردوستانه بین‌المللی و منطقه‌ای به آنها می‌تواند بسیار مهم و حائز اهمیت باشد.^{۴۵} در حالی که در صورت عدم پیگیری و فعال بودن نهادهای بین‌المللی غیردولتی همچون دو نهاد یاد شده در جریان جنگ سوریه، نهادهایی همچون کمیسیون عالی پناهندگان ملل متحد، به دلیل دیدگاه سیاسی و دولتی بودنشان، راه به جایی نخواهد برد و حتی ممکن است موجبات کشته، زخمی، آواره و اسیر شدن افراد بیشتری را در آینده نیز فراهم آورد.

از این رو، با توجه به گسترده بودن ابعاد جنگ داخلی در این کشور و بالا بودن حجم کمی و کیفی آوارگان و پناهجویان غیرنظامی، باید درخواست‌های منطقه‌ای و بین‌المللی به سازمان‌های غیردولتی دخیل در امر بشردوستانه داده شود تا نقش پررنگ‌تری را در این باره ایفاء کنند. این موضوع نیز حائز اهمیت است که شورای امنیت سازمان ملل نیز می‌تواند در قطعنامه دیگری (غیر از قطعنامه ۲۱۱۸ مورخ ۲۷ سپتامبر ۲۰۱۳ که به صورت ضمنی بر مشارکت نهادها و کشورهای متخصص در امور جنگ سوریه برای برگزاری نشست ژنو و حل و خاتمه جنگ، اشاره کرده است) لزوم مشارکت سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی را به صورت صریح در جریان جنگ سوریه خواستار شود تا حمایت‌های بین‌المللی بیشتری از این سازمان‌ها برای انجام فعالیت‌های بشردوستانه آنها، به عمل آید.

۳-۴. نقش سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی در خصوص نظامیان و غیرنظامیان سوریه

در حال حاضر، نفع بین‌المللی برای پاسداشت و تکریم حقوق بنیادین بشر، در گرو تحقق حقوق انسانی بوده و به دلایل زیادی به موضوع نگرانی اصلی جامعه بین‌المللی تبدیل شده است و ریشه‌های عمیق تجربیات تاریخی و کوشش بشر به منظور دستیابی به کلیه ارزش‌های انسانی، عمده‌ترین دلایل این تحول به سمت مفهوم ایده آلیستی حقوق بشر بوده و پایه‌ریزی صحیح و دائمی قواعد بنیادین حقوق بشر را موجب شده است.^{۴۶} برای این تکریم و پاسداشت، نهادهای حقوقی بین‌المللی دولتی و غیردولتی متعددی می‌توانند در شکل‌گیری این مفاهیم نقش آفرین باشند که از جمله مهم‌ترین سازمان‌ها و نهادهای دولتی بین‌المللی می‌توان به کمیسیون حقوق بین‌الملل و شورای حقوق بشر سازمان ملل متحد که زیر مجموعه مجمع

عمومی سازمان ملل متحد می‌باشند و کمیته بین‌المللی حقوق دانان به عنوان نهادهای بین‌المللی اما غیردولتی اشاره کرد. ب

به دلیل اختلاف نظرها و نیاز به توسعه حقوق بین‌الملل در همه شرایط و اعصار، نیازمند نهادهای غیردولتی بی‌طرف و غیرسیاسی می‌باشد تا در صحنه‌های مختلف به بیان و نقد نظرها پرداخته و با توصیه‌ها و نظرات خود، موجبات برانگیخته شدن افکار عمومی نسبت به اقدامات سیاسی، جنگی و نظامی کشورها و سازمان‌های بین‌المللی دولتی را به وجود آورد تا حقوق بنیادین بشر از این طریق ضمانت اجرای بهتر و بیشتری پیدا نماید. از جمله این نهادها کمیسیون حقوق بین‌الملل می‌باشد که مطابق اهدافش در پی دفاع از حقوق بشر، تشویق برای ایجاد بخشش‌های ملی، حمایت از حقوق بشر، انتشار گزارش، سازماندهی سازمان‌ها و کنفرانس‌ها و خصوصاً اعزام ناظران به دادگاه‌های سیاسی و تفسیر موضوعات و موارد مورد اختلاف می‌باشد^{۴۷} (اگرچه در صحنه بین‌المللی و در میان کشورها و سازمان‌های بین‌المللی این کار را دیوان بین‌المللی دادگستری انجام می‌دهد). باید توجه داشت که با توجه به گستردگی ابعاد جنگ سوریه و متهم بودن هر دو طرف این مخاصمه (دولت سوریه و شورشیان) به نقض شدن قواعد حقوق بشردوستانه، نقش آتی کمیته بین‌المللی حقوق دانان بسیار حائز اهمیت می‌تواند باشد زیرا با توجه به نفوذی که مطابق آراء و نظراتش در جامعه بین‌المللی و به ویژه در افکار عمومی دارد، به خوبی می‌تواند با مشارکت در جلسات دادگاه‌های سیاسی که در آینده به طور قطع برای محاکمه سران جنگ و مقصران آن تشکیل می‌شود حقیقت را روشن سازد و مطابق اسناد حقوق بین‌المللی بشر^{۴۸} زمینه‌های دادرسی عادلانه را فراهم آورد.

کمیسیون، ابتکار انجام تحقیقات بین‌المللی درباره نقض حقوق بشر را داراست و آمادگی ارائه کمک‌های فنی به دولت‌ها و یا سازمان‌های غیردولتی را دارد. در بیان جایگاه و شأنیت کمیسیون و میزان تأثیر نظرات و اقدامات آن در سطح جهانی و افکار عمومی، می‌توان بیان داشت که؛ این نهاد غیردولتی دارای سمت مشاوره‌ای نزد شورای اقتصادی اجتماعی سازمان ملل متحد و یونسکو نیز می‌باشد.^{۴۹} از دیگر سو، می‌توان گفت که علی‌رغم لازم الاجرا شدن معاهدات مختلف در زمینه حقوق بشری که در زمان جنگ قابل اعمال می‌باشند، اختلاف نظرها مانع از عملکرد درست و دقیق آن معاهدات می‌شود. یکی از این موارد، میزان و کیفیت استفاده از سلاح در دفاع از خود مطابق منشور ملل متحد می‌باشد که در آینده موجبات نقض جدی‌تر حقوق بشردوستانه را فراهم می‌آورد، زیرا اکنون در حقوق بین‌الملل مطابق نظری که

دیوان بین‌المللی دادگستری در تفسیر ماده ۵۱ منشور و بند ۴ ماده ۲ منشور در بیان کیفیت دفاع از خود بیان داشته، این ابهام وجود دارد که می‌توان در صورت حمله هسته‌ای یا بمباران از طریق بمب‌های خوشه‌ای یا شیمیایی، اقدام متقابل انجام داد و دفاع مشروع نمود.^{۵۰} حتی دیوان بیان داشته است که شورای امنیت نیز در قطعنامه ۹۸۴ سال ۱۹۹۵ خود از ترتیبات تضمین امنیت ارائه شده توسط دولت‌های هسته‌ای استقبال کرده بود که در پرتو آن، این نتیجه‌گیری را به دست آورد که تمامی موارد کاربرد سلاح‌های هسته‌ای، مقررات منشور در خصوص توسل به زور را نقض نخواهد کرد.

از این رو، وظیفه کمیسیون بین‌المللی حقوقدانان در توجیه و تفسیر درست چنین ابهاماتی در زمان حاضر و در جریان جنگ به ظاهر داخلی اما در عمل بین‌المللی سوریه دو چندان می‌شود تا اقدام به تفسیر درستی از این نوع دفاع کند و مانع از نقض بیشتر حقوق بشردوستانه در آینده شود، زیرا احتمال وارد شدن آمریکا و اسرائیل به طور مستقیم و به دلایل سیاسی و امنیتی با حمایت ناتو و اروپا در خلال جنگ سوریه در آینده دور از تصور نخواهد بود.^{۵۱} در صورت وقوع چنین امری، نه تنها فاجعه زیست‌محیطی بوجود خواهد آمد، بلکه به طور کلی حقوق بنیادین بشری در این کشور و حتی کشورهای همسایه نیز نقض خواهد شد.^{۵۲} برای جلوگیری از چنین واقعه‌ای و تضمین رعایت حقوق بنیادین بشر، نقش کمیسیون در برهه کنونی بسیار حائز اهمیت خواهد بود تا به عنوان نهاد بین‌المللی غیردولتی و غیرسیاسی و به دور از تأثیرپذیری، اقدام به تفسیر درست معاهداتی کند که دارای جنبه‌های مجهول در زمینه جنگ هستند.

فرجام

جنگ و درگیری داخلی کشورها از جمله پیچیده‌ترین موضوعاتی است که در حقوق بین‌الملل جنگ وجود دارد، زیرا نمی‌توان به راحتی مسئولیت دولت یا شورشیان را شناسایی نمود یا از طریق نهادهای بین‌المللی در آن خصوص چندان دخالت نمود، زیرا مصداق دخالت در امور داخلی کشورها برابر ماده ۲ منشور سازمان ملل خواهد بود. حتی نمی‌توان در صورت عضو نبودن آن کشور در مجامع تضمین‌کننده حقوق بشر و بشردوستانه همچون دیوان‌های منطقه‌ای و جهانی همچون دیوان کیفری بین‌المللی، عاملان آن جنایات و کشتارهای مردمی و ناقضان حقوق بشردوستانه را در خلال آن جنگ، به راحتی مورد محاکمه قرار داد، زیرا این امر نیز تا

حدودی به دلیل خلاف اصل نسبی بودن و ماده ۳۴ معاهده ۱۹۶۹ وین در بسیاری از موارد می‌باشد. تجربه و رویه عملکرد سازمان‌ها و نهادهای تأثیرگذار بین‌المللی دولتی نیز تا کنون نشان داده است که این نهادها نیز به دلیل سیاسی بودن فعالیت اعضایشان و وابسته بودن اعضای آنها به کشورهای عضوشان، عملاً به صورت ضمنی جانبداری سیاسی می‌کنند که نمونه بارز آن را می‌توان در جریان جنگ سوریه و عدم توانایی حل این بحران از سوی سازمان‌های بین‌المللی دولتی همچون سازمان ملل که دارای وظایف و کارکردهای مهم و تأثیرگذاری برای تصمیم‌گیری در این خصوص (با توجه به نقش شورای امنیت که وظیفه برقراری صلح و امنیت جهانی را بر عهده دارد) می‌باشند، مشاهده نمود. زیرا در عمل نوع دیدگاه و رویکرد سیاسی کشورهای حاضر در آن نهادهای بین‌المللی دولتی (بدلیل دولتی بودنشان) با یکدیگر بسیار متفاوت است.

همانگونه که در این پژوهش نیز بدان اشاره شد، سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی می‌توانند در رابطه با موضوعات گوناگون نقش موثری ایفا کنند و موجبات رعایت حقوق بشردوستانه را از سوی طرفین جنگ سوریه فراهم آورند. از جمله این موضوعات بسیار حائز اهمیت، می‌توان به مسائلی همچون بهبود بخشیدن وضعیت آسرای جنگی و مجروحان و یا تفسیر درست از قواعد و شیوه‌های جنگ که به صورت مجهول وجود دارند و حتی فراهم آوردن تضمینات رعایت حقوق بشردوستانه اشاره کرد. در این بین، نقش کمیته بین‌المللی صلیب سرخ، کمیته بین‌المللی حقوق‌دانان و سازمان عفو بین‌الملل به عنوان سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی و مستقل، بیش از بقیه است. البته، نقش آفرینی این نهادهای غیردولتی نیز تا حد بالایی مستلزم حمایت‌های دولت‌های درگیر و یا همسایه نیز می‌باشد تا شرایط و امکانات حضور گسترده این نیروهای حافظ حقوق بشردوستانه را در زمینه‌های مختلف فراهم آورند و به آنها آزادی عمل بیشتری در انجام اهدافشان بدهند. ❖

پی‌نوشت‌ها

۱. ساعد، نادر، *حقوق بشردوستانه و سلاح‌های هسته‌ای*، تهران: شهردانش، ۱۳۸۶، ص. ۱۹.
 ۲. به نقل از سایت خبری: www.mehrkhane.com (۱۳۹۲/۳/۱۱)
 ۳. به نقل از سایت خبری: www.parsineh.com (۱۳۹۲ ۲ / ۲۲)
 ۴. برای مثال، شورای امنیت سازمان ملل می‌تواند در قالب فصل هفتم و به ویژه مواد ۳۹ و ۴۱ و ۴۲ اقدام به تحریم شورشیان و یا متخلفانی بکند که موجب نقض حقوق بشردوستانه می‌شوند.
 ۵. دیوان کیفری بین‌المللی نیز می‌تواند به عنوان یک سازمان قضائی کیفری بین‌المللی مستقل در سطح جهانی، به منظور مورد تعقیب و مجازات فرار دادن عاملین نقض حقوق بشردوستانه در این کشور، مطابق صلاحیت تکمیلی خود، عاملان را در قالب صلاحیت عام خود مطابق ماده ۵ اساسنامه‌اش مورد پیگرد قرار دهد.
6. Non-governmental International Organizations
7. International Committee of Red Cross
۸. ذاکریان، مهدی، *مفاهیم کلیدی حقوق بشر بین‌المللی*، تهران: میزان، چاپ دوم، ۱۳۸۸، ص. ۱۷۰.
 ۹. بیگ زاده، ابراهیم، «سازمان‌های غیردولتی»، *مجله تحقیقات حقوقی*، شماره ۳۲-۳۱، ۱۳۷۹، ص. ۱۳.
 ۱۰. پیامد طبیعی این حرکت، رشد سازمان‌های غیردولتی تجاری و بازرگانی بوده است.
 ۱۱. دسترنج، شیرین، *نقش سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی در توسعه حقوق بشردوستانه (مطالعه موردی کمیته بین‌المللی صلیب سرخ)*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته حقوق بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی چالوس، ۱۳۹۲، صص. ۱۴-۱۵.
 ۱۲. ۱۹۲۶.
 ۱۳. هاشمی، سید محمد، *حقوق بشر و آزادی‌های اساسی*، تهران: میزان، چاپ دوم، ۱۳۹۱، ص. ۲۸۱.

۱۴. موسی زاده، رضا، *سازمان‌های بین‌المللی*، تهران: میزان، چاپ چهاردهم، ۱۳۸۸، ص ۶۵.
۱۵. انتظام، معصومه، *بررسی نقش سازمان‌های غیردولتی در توسعه حقوق بشر: مطالعه موردی کمیته عفو بین‌الملل*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته علوم سیاسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۵، صص. ۷۰-۷۲.

16. Passive subject

۱۷. همان، ص. ۷۲.
۱۸. اساسنامه دیوان بین‌المللی دادگستری، ماده ۶۶.
۱۹. دبیرخانه کمیته ملی حقوق بشر دوستانه، *رعایت حقوق بشر دوستانه بین‌المللی*، تهران: نشر سرسم، ۱۳۸۱، ص. ۵۲.
۲۰. اعرابی، آذر، *سازمان‌های غیردولتی؛ مشارکت مردمی و توسعه پایدار*، تهران: دفتر مطالعات و تحقیقات سیاسی وزارت کشور، ۱۳۸۳، ص. ۷۷.
۲۱. سیرید، سید مهرداد و ملک محمدی، ایرج، *"سازمان‌های غیردولتی در ایران"*، نشریه *جهاد*، سال بیست و دوم، شماره ۲۵۲۰، ۱۳۸۱، ص. ۹۵.
۲۲. بیگ زاده، ابراهیم، *حقوق سازمان‌های بین‌المللی*، تهران: انتشارات مجد، چاپ دوم ۱۳۹۱، صص. ۱۱۷-۱۱۹.
۲۳. همان.
۲۴. قدیری ابیانه، محمد حسین، *مقدمه شیوه ایجاد سازمان‌های غیردولتی منطبق بر ضوابط بین‌الملل*، تهران: فتنوس، ۱۳۸۷، صص. ۱۱۱-۱۲۱.
۲۵. انتظام، پیشین، صص. ۷۳-۷۹.
۲۶. منشور سازمان ملل متحد، ماده ۷۱.
۲۷. هاشمی، پیشین، ص. ۲۷۹.
۲۸. این سازمان در سال ۱۹۶۱ در لندن تأسیس شد. هدف اصلی سازمان عفو بین‌الملل حمایت از زندانیانی است که به خاطر افکار سیاسی، فلسفی و مذهبی گرفتار و دربندند.
۲۹. در جریان چهارمین کنفرانس حقوق جنگ ژنو (تدوین حقوق بشر دوستانه) در سال ۱۹۴۹ تأسیس شد و هدف آن حمایت از قربانیان جنگی و غیرنظامیان و افرادی است که در خلال جنگ، حقوق بشر دوستانه نسبت به آنها رعایت نمی‌شود و مورد ظلم واقع می‌شوند.
۳۰. این نهاد در سال ۱۹۵۲ به منظور توسعه و برتری دادن حقوق و قواعد منظم بر جنگ و چالش میان کشورها پایه‌ریزی شد. این کمیته از ابتکار تحقیقات مقدماتی و تحقیقاتی برای شناسایی موارد نقض حقوق بشر برخوردار است تا با ارائه کمک‌های فنی و حقوقی،

بتواند به دولت‌ها و سایر سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی در راستای کمک‌رسانی و خدمت بهتر کمک کند تا وقایع را بهتر بشناسند.

۳۱. فاضلی، میثم، *نقض تعهدات زیست محیطی به‌مثابه تهدیدی علیه صلح و امنیت بین‌المللی*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته حقوق بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه آزاد چالوس، اسفند ۱۳۹۲، ص. ۷.

۳۲. مانند کنوانسیون ممنوعیت یا محدودیت کاربرد برخی از سلاح‌های متعارف که ممکن است موجب جراحات مفرط شوند و یا دارای اثرات غیرقابل تبعیض باشند، مصوب ۱۰ اکتبر ۱۹۸۰ و...

۳۳. راجرز، آنتونی، پل، مالرب، *قواعد کاربردی حقوق مخصصات مسلحانه*، ترجمه‌هاجر سیاه رستمی، تهران: امیرکبیر، ۱۳۸۳، ص. ۳۴.

۳۴. برای مثال، آخرین حمله شیمیایی صورت گرفته در جریان جنگ سوریه از سوی طرفین و متخصصین در تاریخ ۲۱/اگوست/۲۰۱۳ بوده است.

۳۵. *قواعد اساسی کنوانسیون‌های ژنو و پروتکل‌های الحاقی ۱۹۷۷*، ترجمه‌هاجر سیاه رستمی، تهران: نشر سرسم، ۱۳۸۳، ص. ۸.

۳۶. مطابق ماده ۸ پیش‌نویس مواد مسئولیت بین‌المللی دولت توسط کمیسیون حقوق بین‌الملل، می‌توان اقدام دولت را در مواردی که با راهنمایی و یا فرمان صورت گرفته است و آن عمل خلاف قواعد بین‌المللی بوده است، قابل پیگیری و از موجبات مسئولیت آن کشور به حساب آورد.

۳۷. حلمی، نصرت‌الله، *مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها و حمایت سیاسی*، تهران: میزان، چاپ دوم، ۱۳۹۰، ص. ۸۶.

۳۸. ساعد، پیشین، ص ۱۰۴.

39. United Nations Resolution about Syrian Case, available at: www.un.org (8 oct 2013)

۴۰. در قطعنامه ۲۱۱۸ مورخ ۲۷ سپتامبر ۲۰۱۳ شورای امنیت در خصوص سوریه، صریحاً به موضوعاتی همچون تعهد سوریه به عدم استفاده، توسعه، تولید و باقی نگه نداشتن سلاح‌های شیمیایی در کشورش و حتی عدم انتقال دادن آن سلاح‌ها به هر کشور و یا گروه خودگردان دیگری در سایر نقاط جهان تأکید شده است و خصوصاً تأکید شده است که دولت سوریه باید رفت و آمد ناظران و فرستادگان OPEW را در تمامی زمان‌ها تصمیم کند و موجبات بازدید آنها را از تمامی سایت‌ها و مراکز نگهداری سلاح‌های شیمیایی‌اش فراهم آورد.

۴۱. ضیائی بیگدلی، محمدرضا، *حقوق جنگ*، تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی،

- چاپ دوم، ۱۳۸۰، ص. ۱۳۷.
۴۲. میثاق حقوق مدنی و سیاسی ۱۹۶۶، مواد ۷ الی ۱۰.
۴۳. رضائی نژاد، ایرج، *تقریرات کلاسی درس حقوق جزای بین‌الملل*، مقطع کارشناسی ارشد رشته حقوق بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی چالوس، ترم تحصیلی ۹۱-۱۳۹۰.
۴۴. حجازی، محمدعلی، *حقوق اسیران جنگی*، تهران: میزان، ۱۳۸۷، ص. ۱۰۹.
۴۵. بنا بر آمارهای سازمان ملل، بخش اعظم آوارگان سوریه به ترتیب از لحاظ کمیت در کشور اردن، لبنان، ترکیه و عراق مستقر شده‌اند. به نقل از سایت: www.parsine.com (۱۳۹۲/۶/۳)
۴۶. وکیل، امیرساعد، *ضمانت اجرای حقوق بنیادین بشر*، تهران: میزان، ۱۳۹۰، ص. ۱۰۹.
۴۷. هاشمی، پیشین، ص. ۲۸۲.
۴۸. میثاق بین‌المللی مدنی و سیاسی ۱۹۶۶، مواد ۹، ۱۰، ۱۱، ۱۴ و کنوانسیون‌های چهارگانه حقوق جنگ زنی و معاهده منع گسترش جنگ‌افزارهای شیمیایی ۱۹۹۳ و کنوانسیون منع شکنجه ۱۹۸۴ و...
۴۹. موسی زاده، پیشین، ص. ۷۱.
۵۰. منشور سازمان ملل متحد در ماده ۵۱ مقرر می‌دارد: «در صورت وقوع حمله مسلحانه علیه یک عضو ملل متحد تا زمانی که شورای امنیت اقدامات لازم بین‌المللی را به عمل آورد، هیچ یک از مقررات این منشور به حق ذاتی دفاع از خود، خواه فردی یا دسته جمعی لطمه‌ای وارد نخواهد کرد. اعضاء باید اقداماتی را که در اعمال این حق دفاع از خود به عمل می‌آورند فوراً به شورای امنیت گزارش دهند. این اقدامات به هیچ وجه در اختیار و مسؤلیتی که شورای امنیت بر طبق این منشور دارد و به موجب آن برای حفظ و اعاده صلح و امنیت بین‌المللی و در هر موقع که ضروری تشخیص دهد اقدام لازم به عمل خواهد آورد، تأثیری نخواهد داشت».
۵۱. *روزنامه همشهری*، سال بیست و یکم، شماره ۶۰۵۱، ۱۳۹۲/۶/۳، ص. ۱۹.
۵۲. فاضلی، پیشین، صص. ۱۹-۲۰.